Eşref Üren'in yapıtları Türkiye Cumhuriyet'i Merkez Bankası Sanat Galerisi'nde

Doğaya adanmış resimler

TURAN EROL

Eşref Üren, Türk resminin en duyarlı, en inanmış temsilcilerinden biriydi. Sanat dünyamızın gözü pek bir savaşçısıydı. Gerçekten, Eşref Üren'in mütevazı ve göze çarpan inişleri çıkışları olmayan seksen yedi yıllık yaşamının son altmış beş yılı, **Edgar Degas**'nın ifadesiyle, **"ne olduğunu bilmediğimiz bir meslek"** uğruna kesintisiz bir savaşımla geçmiş, resim denilen bir sanata adanmıştır. İlkokula Bursa'da başlayan Eşref Bey, on yaşına kadar çeşitli okullara devam etti. Galatasaray Sultanisi'nde öğrenci iken 1915'te Bursa'ya döndü. Aynı yıl Bursa'da **"Ziraat Ameliyat Mektebi"**ne devam etmeye başladı. Bu okulda öğrenciyken 1916'da askere alındı. Uzun süren bir eğitim döneminden sonra Mütareke'den az bir zaman önce Çanakkale'ye gönderildi. 1918'de terhis edilince de Halkalı Ziraat Mektebi'nin sütçülük (Sanayi-i Lebenniye) kursunu tamamladı. Eşref Üren'in bu yıllarda resim sanatıyla doğrudan bir ilişkisi olmamıştır herhalde.

Kendinden dinlediğimiz anılarına bakılırsa daha çok edebiyata meraklıydı. Ama İstanbul'da yaşadığı yıllarda resimle dolaylı bir tanışıklığı da yok değildi. Dedesi (Sultan'ın süt kardeşi) Grafic ve Illustration dergilerini izlerdi. **İsmail Eşref** de bu dergilerdeki röprodüksiyonlara bakmaktan hoşlanıyordu. Aile, **Şeker Ahmet Paşa** ailesiyle de tanışıyordu. Eşref Üren, **"İlk ressam adı olarak** Rafael'i **duymuşsam, ilk ressam olarak da** İzzet Bey'i **görmüştüm"** diye yazmıştır. **"Beni Ziraat mühendisliğinden ressamlığa iten sihir, Bursa'da Temenyeri denilen gezinti yerinde sehpasını Yeşil Türbe'ye yöneltmiş, resim yapan bir ressam oldu. Sonradan bu ressamın** İbrahim Çallı **olduğunu öğrendim. Çallı'nın yaptığı peyzaj doğadakinden daha alımlı, daha güzeldi. Resmin ne olduğunu zümrüt gibi Yeşil Türbe'de sezer olmuştum. O gece Hacıbaba Mahallesi'ndeki evimizde yatakta sabaha dek bir sağa, bir sola dönerek gözüme uyku girmemiş, kan ter içinde kalmıştım. Sabahleyin rahmetli anneme,** 'Anne ben ressam olacağım, İstanbul'a gideceğim' **demiştim."** (Cumhuriyet, 14 Temmuz 1982)

'Natürmort'

*E*şref Üren, Doğulu yanları hiçbir zaman kaybolmamış, modern Avrupalı bir ressamdı. Ardında bıraktığı sonsuz doğa ve yaşam sevgisini yansıtan tadına doyum olmaz yemişler, parıltılı çiçeklerle dolu bir bahçeye benzeyen yapıtları, her görüşümüzde bize dünyanın güzel olduğunu, yaşanmaya değer olduğunu anımsatacak, yaşamımıza anlam katacaktır.

'Kız Çocuğu Portresi'

Çallı atölyesinde çalıştı

İsmail Eşref'i 1920-1921 yıllarında Sanayi-i Nefise'de **Cemal Tollu, Turgut Zaim, Halil Dikmen, Muhittin Sebati, Hamit Görele** ile birlikte Çallı atölyesinde görüyoruz. Eşref Üren o yılları besbelli bir yürek kabarmasıyla anlatır: **"...Turgut akademik öğretim dışına çıkardı. Bir gün bir nü resmi yapmıştı. Çallı resmi eleştirirken,** 'modele benzemiyor, şirin olmuş bu' **dedi. Turgut cevabı yapıştırdı:** 'Ben de Şirin'e benzesin, Şirin olsun istemiştim, hocam' **dedi. O zaman kıyamet koptu. Çallı, Turgut'u atölyesinden kovdu. Bana gelince; ben hep acemiydim. Hep bir beceriksizlik vardı bende. Hoca yanına pek uğramazdı. Ancak atölyeden çıkarken,** 'Olmuyor Eşref, olmuyor...' **diye seslenirdi. Bir ara hk resmi bırakmayı düşündüm..."**

Ne var ki genç sanatçı resmi bırakmadı. 1922-24 yılları arasında Çallı'nın Çemberlitaş'taki özel atölyesine, arada sırada da olsa devam etmekten geri kalmadı. Sonunda Çallı'nın özendirmesiyle Sanayi-i Nefise Mektebi'ne döndü. Resim öğretmenliği Ehliyetname Sınavı'na girdi. öğretmenliğe atanmayı beklerken Ankara'da açılan bir sergiye verdiği resim Kral **Amanullah Han** tarafından satın alınınca Paris'e gitti. **André Lhote** akademisine devam etti. Türkiye'ye döner dönmez Van'a öğretmen olarak atanmak için bakanlığa bir dilekçe verdi, ama Van'da boş resim öğretmenliği olmadığından Erzurum Erkek Öğretmen Okulu'na atandı. Yedi gün süren çileli bir yolculuktan sonra Erzurum'a ulaştı. Artık yeni bir yaşam başlıyordu. Bu gerçek İstanbul çocuğu, oldukça ilerlemiş bir yaşta, 1930'da resim öğretmenliği ile Erzurum'a giderken doğduğu kente bir daha dönmeyeceğini, önce Erzurum'da, sonra Sıvas'ta geçen bir sekiz yıldan sonra eski arkadaşları Turgut Zaim, **Refik Epikman** gibi Ankara'ya yerleşeceğini, Cumhuriyetin başkentinde simgeleşeceğini aklından geçirmiş miydi? Eşref Üren, Sıvas'ta **Melahat** Hanım'la evlendi. Yıllardır biriktirdiği parayla eşini de yanına alarak bir kez daha Paris'e gitti. Dönüşte Ankara'ya atandı ve o tarihten sonra Ankaralı oldu.

Hep mükemmeli aradı

Eşref Üren, 19 Kasım 1984 günü Ankara'da yaşama gözlerini yumduğunda ardında sonsuz doğa ve yaşam sevgisini yansıtan tadına doyum olmaz yemişler, parıltılı çiçeklerle dolu bir bahçeye benzeyen eserler bıraktı. Eşref Üren, sanat hayatında kararlı, zikzakları olmayan bir yolda devamlı olarak mükemmeli arayan bir tutum ve anlayışla çalıştı. Bir doğa hayranıydı. **Monet**'yi, **Sisley**'i, **Bonnard**'ı, **Matisse**'i seviyordu. Lhote'un formüllerini de kavramaya çalışmıştı. Kendini sıkıp çıplak etütleri yaptı. Ama o en köklü ve denenmiş bilgilerle çalışırken de resimlerine çocuksu, saf yürek, derbeder bir hava gelip yerleşiyordu. Bozkırda kök salmış ve yaz kış çiçek açan bu ağaç asıl güzelliklerini 1961 yılından sonra göstermeye başladı. Eşref Üren bu tarihten itibaren her yıl Devlet Resim ve Heykel Sergisi'ne büyük boyutlu bir resim vermeyi gelenekleştirdi.

Kanımca onun ilk güzel ve yürekli çıkışı, ilk büyük boyutlu önemli yapıtı, 1961 yılında Devlet Resim ve Heykel Sergisi'ne verdiği **"Bağ Bozumu"**dur. Bu düzenlemedeki kırık dökük, ama yürek dolusu sevgiyle nasıl bir ustalığı gizlediğini, tablonun bütündeki bilek gücünü, şakıyan ve damıtık su gibi arı renk ilişkilerini, doğanın ritmini, ürperişini, seyirciler kurulu sanırım görememişti.

Eşref Üren'in izlenimci bir ressam olduğu, zaman zaman öne sürülmüştür. Bana göre bu görüş yanlıştır. Eşref Üren'e izlenimcilik yakıştırmak onu övmek değildir. O basmakalıp bir ışık-gölge kavramına da bağlanmamıştır hiç bir zaman. İzlenimcilere göre ışık, turuncu, gölge ise mavidir. Bu çok şematik bir ayrımdır. Oysa Eşref Üren'in resimlerindeki ışık nesneleri bir yönden aydınlatan bir ışık olmadı hiç bir zaman. Böyle bir ışık anlayışı insanı ister istemez modleye doğru götürür. Bunun tek kurtuluş yolu **Cezanne** metoduduır. Eşref Üren'in bir doğa hayranı oluşu, ışığı gözden yitirmeyişi, onunla izlenimciler arasında bir yakınlık kurulmasının bir başka nedenidir. Fakat asıl Eşref Üren'in resmine egemen olan içtenliği ve iç dünya olgusunu, onu anlamak bakımından gözden kaçırmamak gereklidir.

Eşref Üren'i, **Bedri Rahmi Eyuboğlu**'nun deyişiyle Türk resminin ana direklerinden biri yapan farkı, **Murat Ural** şöyle anlıyor: **"Bu noktada** 'her şey içimizdedir' **diye özetlediği** 'basit' **hayat görüşünü hatırlarsak onun içe dönüşünü, resmindeki açılımının düşünsel temelini de yakalayabiliriz.** 'Zahiri' **olana, yani dış görünüşe değil,** 'batını' **olana, yani içtekine önem veren bu anlayış dünyayı görür, ancak önemli olan gönlündekidir."**

Tek ve sürekli bir ışığı vardı

Eşref Üren, resim sanatının temel ve biçimsel sorunlarına nasıl yaklaşıyordu? Onun, nesneleri ifade ederken tutumu neydi? Yukarıda da belirtildiği üzere o basmakalıp bir ışık-gölge kavramına bağlı olmadığı gibi, izlenimci ışık-gölge anlayışından da uzaktı. O, 19. yüzyıl izlenimcileri gibi ışığın geçici anlarını saptamaya, **"kaçan an"**ı yakalamaya çalışan bir ressam değildi. Onun tek ve sürekli bir ışığı vardı ki mekânı ve nesneleri hep aynı şekilde aydınlatan, nesnelerin canlı renk etkilerini yok etmeyen bir ışıktı bu. Eşref Üren içten gelen bir yaklaşımla resminde yer alan bütün nesneleri aynı derecede aydınlatan üniversel (yaygın) bir ışık altında resmetmiştir. Bu resimlerde her nesne aslında kendi renk kalitesiyle, olduğu gibi bütün tazeliğiyle tuvale geçerdi. Eşref Üren'in resminde yer alan her şey **"ton lokal"** dediğimiz nesneye özgü olan rengi, hiç yitirmeden yansıtırdı. Nesneyi çevreleyen çizgiye hiçbir zaman bağlı kalmadan, renge olanca özgürlüğünü vererek ama bütün tazeliği, gölge-ışık etkileri ile rengin kalitesini zedelemeden tuvale aktarırdı. Ve bütün nesneleri bu tek ışık altında incelerdi. Yüzeyde gelişen bu istif, bu düzen Eşref Üren'i, Doğulu yanları, Doğulu yönleri apaçık görünen modern bir ressam yapmıştır.

Eşref Üren'i böyle değerlendiriyorum: O, Doğulu yanları hiçbir zaman kaybolmamış, modern Avrupalı bir ressamdır. Bıraktığı sayısız resim, onları her görüşümüzde bize dünyanın güzel olduğunu, yaşanmaya değer olduğunu anımsatacak, yaşamımıza anlam katacaktır.

DEFNE GÖLGESİ

TURGAY FİŞEKÇİ

Büyük Hayatlar

Yirminci yüzyıl, büyük olayların yanında büyük hayatların da yaşandığı bir dönem oldu.

Büyük uğraşların yüzyılında elbette böylesi hayatların görülmesi rastlantı değil. Ancak hayat içindeki türlü rastlantıların, insanların hayatını bir anda değiştiriverdiği, onlara hiç beklemedikleri görevler, sorumluluklar yüklediği de gerçek.

Yaşamöyküsü ya da anı kitapları yeni kuşaklara böylesi hayatları tanımak için bir olanak yaratıyor. Yenilerde yayımlanan iki kitap, iki ilginç insanı tanımak için birer fırsat: Biri **Abidin Dino**'nun *Kısa Hayat Öyküm* (Adam Yayınları), öteki **Tatyana Moran**'ın *Dün Bugün*'ü (İletişim Yayınları).

Abidin Dino, türlü yönleriyle tanınsa da asıl benzersiz kültür adamı kişiliğiyle öne çıkar. Sanatçılığından çok ilişkileri, çevresi, ülkemizin kültür hayatındaki yönlendirici, yol gösterici özellikleri onu örneği olmayan bir konuma getirmiştir.

Kısa Hayat Öyküm'de bu benzersizlik açıkça ortaya çıkıyor: Daha okula başlamadan evde üç dil (Türkçe, Rumca, Fransızca) öğrenmesi, sonra bu dillere İngilizce, Rusça ve İtalyancayı katması; onu çokkültürlü düşünme ve davranma becerisiyle donatmış.

Sonra zengin yaşam deneyimi: 1-6 yaşları arasını Cenevre'de, 7-10 yaşlarını Paris'te geçirmesi; İstanbul'a dönünce minyatürlere, fresklere, mozaiklere, hat sanatına ilgi duyma, yirmi yaşında Türkiye'deki ilk öncü resim topluluğu olan D Grubu'na katılma, **Nâzım Hikmet**'le tanışıp dostluk kurma; Cumhuriyet'in onuncu yılı nedeniyle İstanbul'a gelen Sovyet film yönetmeni **Sergey Yutkeviç**'in çağrısıyla Rusya'ya gitme, 1934-1938 arası orada dönemin önde gelen sanatçılarıyla tanışma, kimileriyle birlikte çalışma, oradan 1938'in Paris'i...

Yurda dönünce kendini yedi yıl sürecek sürgünde bulma. Adana'da on altı-on yedi yaşındaki **Yaşar Kemal**'le tanışma, bir süre Ankara'da oturup çalıştıktan sonra, heykellerinde orak çekiçler aranması üzerine önce dokuz ay Roma, ardından da ömrünün sonuna dek yaşayacağı Paris'e geliş...

Bütün bu yer değiştirmeler içinde her zaman üreten bir sanatçı, çevresi için de yardımcı, yol gösterici, birlikte çalışmaya, birlikte gelişmeye inanan, öyle davranan biri.

Her zaman politikanın içinde olmuş, ama sanatını ve kişiliğini politikaya ezdirmemiş biri.

Abidin Dino'nun hayatı, dışardan bakanlar için de ilginç; o hayattan kendi hayatı için dersler çıkarmak isteyenler için de örnek bir hayat.

★★★

Tatyana Moran'ın hayatı 1910'da Rusya'da başlıyor. Kırım'da Kerç ilinde toprak sahibi bir soylunun kızı olarak doğuyor. 1917 Devrimi'nden sonra üç gün üç gece bir mavna ile Karadeniz'i geçip İstanbul'a sığınıyorlar.

Zorluklar içinde yaşam koşulları. Liege'e teyze yanına öğrenime gitme. Oradan evlenerek Afrika'ya taşınma. Üç yıl sömürge düzeni içinde bir hayat.

Yeniden İstanbul'a dönüş, Sıvas'ta, Karabük'te çalışma, dönemin İstanbulu üstüne ilginç bilgiler: *"O sırada Narmanlı Yurdu çok şirin bir yerdi, ortasındaki bahçeye kapıcıları bakar, sularda ve asıl binanın sahibi güzel havalarda kahvesini veya raksını ortadaki kameryasında içerdi. Her zaman çok güzel çiçekler vardı. Üçüncü kata taşındık, avlunun karşı tarafında* **Aliye Berger** *ve kocası oturuyordu."* (s. 90).

Kitapta o dönemin insanları üstüne de çok ilginç ayrıntılar var. Sözgelimi **Atatürk**'ün bir yılbaşı gecesi aniden Tokatlıyan Otel'nin salonuna girdiğinde söylediği sözler: *"İstanbul halkı! Bu sene yılbaşını sizinle geçirmeye karar verdim, trenden inip size geldim. Vakit kaybetmemek için giysilerimi değiştiremedim. Kusura bakmayın."* (s. 94).

1941'de İngiliz Edebiyatı Bölümü'nde başlayan üniversite öğrenimi, ardından üniversitede kalış, **Ahmet Hamdi Tanpınar** ile hem okul, hem de Narmanlı Yurdu'ndan komşuluk ve arkadaşlık.

1958'de Erzurum Üniversitesi'nin kuruluşunda görev almak üzere bu kente gidip orada iki yıl çalışma, 1960'tan 80'lere, YÖK'e dek uzanan üniversite yaşamı...

Özetlemek olanaksız elbette. Yüzyılı kapsayan büyük bir hayat. Hem bireysel olarak türlü serüvenlerin yaşandığı hem de ardında birey-toplum-çevre ilişkileri üzerine benzersiz, öğretici deneyimler.

Bugünün sanal insanlarına gerçek hayat hikâyeleri.

Erken olgunlaşmış bir ses

Ece Temelkuran, son kitabında 'iç'in yapmayı reddeden, olmaktan yana tavır koyan yüzü ile hesaplaşıyor

SIRMA KÖKSAL

Bazı kitaplar, eleştirilmeyi, övülmeyi baştan reddederler. Bu kendi içlerinde vardır: **"Kimi çalışkan karıncalar, kuru bir tütün yaprağı gibi ufalamak isteyecekler bu sözleri. Çalışkan karıncalar ve yine hep onlar, ufaladıkları parçalardan** 'işe yarayan' **şeyler çıkarıp, bütün o işe yarayan şeyleri biriktirdikleri evlerine götürmek isteyeceklerdir. Evlerine götürüp birleştirmek, bütünleştirmek için çabalayacaklardır."** Veya **"Kimileri o sırrı bulup rahatlamak için, cümleler arasında aranıp duracaklardır. Ama yine de, bütün bu sözlerin tamir edilemezliğini ve kıymetini sadece melekler görecektir."**

Alıntılar, çeşitli gazete ve dergilerdeki yazılarıyla da tanıdığımız **Ece Temelkuran**'ın **"İç Kitabı"** adlı son çalışmasından. Daha önce, **"Bütün Kadınların Kafası Karışıktır"** ve **"Kızım Oğlum Devletim-Evlerden Sokaklara Tutuklu Annelerî"** adlı kitapları da bulunan Temelkuran'ın bu üçüncü kitabı, aynı zamanda yeni bir yayınevi olan Gala'nın da ilk kitabı. Şiir kıvamında olan İç Kitabı, yukarıdaki alıntılardan da anlaşılacağı gibi, eleştiriyi ve övgüyü reddederken erken olgunlaşmış bir sese sahip. Bu ses, **Novalis**'in Geceye Kasideler adlı yapıtında sözünü ettiği **"herkes tarafından aşağılana aşağılana erken bir olgunluğa erişmiş gençliğin"** acı tonunu taşıdığı için

de, bilmişliği değil, her şeyden çok gençliği çağrıştırıyor okura. Okur okumaz anlıyorsunuz genç bir insanın kaleminden çıktığına; yalnızca gençliğin ödünsüzlüğü ve durulmamışlığı ile bir araya gelebilecek bir karşı koyuşu var. Ancak bu durulmamışlıkta da durulmaya karşı bir özlem yok. Tersine, durulmuş yaşamların bastırdıklarını savunuyor İç Kitabı. **"Yapanlar kusursuzluk için çabalar. Kusursuzluk, ortalamanın eğlencesidir. İnsanlığın ne mucizevi bir şey olduğu yalanına inanmak için gayretkeş bir çaba. Seni ilgilendirmez. Sen mümkünse o kusursuzu** 'yapıp' **sonra da bu ağdalı ahengi, daha büyük bir manevrayla bozmalısın... İşte mucizevi olan budur."**

Ancak bu karşı koyuşun acılı bir yanı da var: **"Kim inanır ki bize, desek ki içtenlikle,** 'isterdik bir denizanası olmayı'? **Yalayarak her bir şeyi, her bir şeyin biçimini alarak yaşayadurmayı... Suyun içinde su gibi olmak isteyişimize,** 'uymak' **isteyişimize kim inanırdı?"** Ki zaten kitabın gençliğin diriliğinden çok erken olgunlaşmışlığını da bu söyleyiş veriyor. Kendini sakınma bir yandan da yaşamı kendinden sakınmaya dönüşüyor. Kendini zehirli bulma duygusu giderek karşı koyuşun yerini alıyor. Ama bu zehirlilik duygusu, kendinden nefrete doğru yol almıyor, tersine olumladığı kendi iç serüvenini sürdürüyor. **"Öncelikle biz** 'iç serüven'**e mecburuz. Ki insanoğlunun mecbur kalacağı budur, nihayetinde. Sıkıp bu sonsuza yuvarlanan renk topundan, hakiki bir serüvene çıkmaya niyetlenecektir insan. Yeni çağın kutsadır** 'iç'**."**

Bireysel iç dökmelerle iç dünya serüvenine açılmayı deneyen birçok yazarın tersine, Ece Temelkuran, iç'in yapmayı reddeden, olmaktan yana tavır koyan yüzü ile hesaplaşıyor. Eh, başına gelenlerden yakınışıyla bizi kendinden soğutan bazılarının karşısında, oluşunu savunan ve duruşunu bozmayan bir yazarla karşılaşmak iyi bir şey doğrusu.

Graham Greene, son 20 yılını paylaştığı sevgilisi Yvonne Cloetta ile birlikte 1965'te Fransa'nın güneyinde.

Greene'nin yüreğine batırılan zehirli kalemler

Kültür Servisi - Ünlü yazar **Graham Greene** ölümünden sonra bile kendisini yakından tanıyan iki kadın arasında şiddetli tartışmaların yaşanmasına neden oluyor. Amerikalı yazar **Shirley Hazzard**'ın Greene'yle ilgili anılarını topladığı **"Greene in Capri"** adlı kitabında ünlü yazarı **"kötü niyetli ve şefkatsiz"** olarak nitelemesi üzerine Greene'nin son 20 yılını paylaştığı sevgilisi **Yvonne Cloetta**, Hazzard'ı gerçekleri saptırmakla suçladı.

Kitabında Greene'nin kendini sevenleri her an incitmeye hazır olduğunu ve insanlara verdiği acıların, varoluşunun gerçeğini oluşturduğunu anlatan Hazzard, Cloetta'nın sert tepkisiyle karşılaştı. Uzun yıllar süren beraberlikleri sırasında Greene'nin böyle bir yönüne rastlamadığını söyleyen Cloetta, **"Graham ve Shirley temelde birbirlerini sevmezlerdi, aralarındaki ilişki bir arkadaşlık parodisinden başka bir şey değildi. Graham'ın, Shirley'nin iddia ettiği gibi bir adam olmadığını gerçek dostları bilirdi"** dedi.

Hazzard ise Cloetta'yı ikiyüzlülükle suçluyor. Cloetta'nın önce Greene'yle ilgili anılarını kitaplaştırmasını teşvik ettiğini fakat daha sonra **"National Post"** gazetesinde takma adla yazdığı bir eleştiriyle kendisini yerden yere vurduğunu idda ediyor. **Judith Evans** imzalı eleştiri yazısında, Hazzard yazarın anısına ihanetle suçlanıyor. Bu esrarengiz eleştirmenin gerçekten Cloeatta olup olmadığı da ayrı bir merak konusu.

Ortaçağ Tiyatrosu internette

■ **STRASBOURG (AFP)** - 15. yüzyıla ait "Aziz Stefan'ın Şehit Olması" adlı oyun, aktör ve yönetmen Yannick Bressan'ın uyarlamasıyla internet üzerinden seyircilere ulaşacak. "İnteraktif tiyatro" amacıyla yola çıkan Bressan'ın oyununa izleyiciler de ekran başından katılarak görüşlerini bildirme imkânı bulacak. Orijinal metne sadık kalındığını belirten Bressan, amacının internet üzerinde yeni sanatsal formlar üzerinde yoğunlaşmak olduğunu belirtiyor. Yönetmen ayrıca, 2000 yıllık bir öykü üzerine 500 yıl önce yazılmış olan oyunun tarihle günümüz arasında bağlantı kurması açısından önemine dikkat çekiyor.

KÜLTÜR ● ÇİZİK

KÂMİL MASARACI